ਜੁਲਾਈ 2010

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਮਃ ੫ ॥

ਨਾਨਕ ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ
ਘੁਰਨ੍ਹਿ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ ॥

O Nanak, the lightning flashes, and thunder echoes in the dark black clouds.

ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ ਨਾਨਕ
ਸੰਗਮਿ ਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ ॥੨॥

The downpour from the clouds is heavy; O Nanak, the soul-brides are exalted and embellished with their Beloved. ||2||

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ

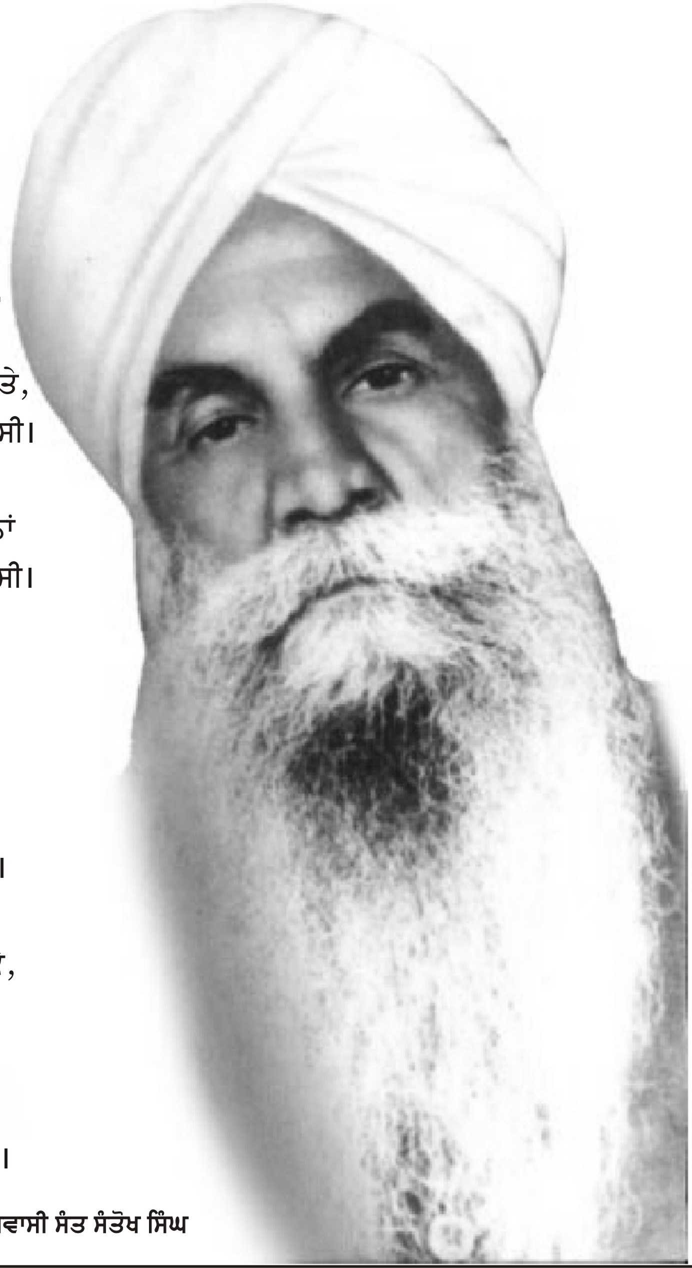

ਦੱਸੀਂ ਦੱਸੀਂ ਐ ਖੜੇ ਅਸਮਾਨ ਸਿਰ ਤੇ,
ਕੱਦ ਤੱਕ ਏਸ ਸਿਰ ਤੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਰਹਿਸੀ।

ਕੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਬ੍ਰਿਹਾ ਦਾ ਤੀਰ ਸੀਨਾਂ
ਮਾਹੀ ਚਾਕ ਬਿਨ ਰਖੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਹਿਸੀ।

ਕਦ ਤਕ ਏ ਯਾਰ ਦੇ ਵਸਲ ਕਾਰਨ,
ਚੀਕਦੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦਾਸਤਾਨ ਰਹਿਸੀ।

ਕਦ ਤਕ ਏ ਮਾਹੀ ਦੀਦਾਰ ਬਾਝੋਂ,
ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਤੜਫਦੀ ਜਾਨ ਰਹਿਸੀ।

ਉਧਰੋਂ ਫਾੜ ਸੀਨਾ ਚਾਕ ਚਾਕ ਕਰਕੇ,
ਫੱਟ ਵੇਖ ਲੈ ਸੀਨੇ ਜੁਦਾਈਆਂ ਦੇ।

ਆਖਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਜਾ,
ਕੂੰਕਾਂ ਸੁਣ ਲੈ ਠੰਢੀਆਂ ਆਹੀਆਂ ਦੇ।

ਪੁਸਤਕ –ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ : ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ▲ ਸ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ

ਆਨਰੇਰੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਸ: ਹਰਚੰਦਨ ਸਿੰਘ

▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 4/8/90 ਮਿਤੀ 20/2/91 ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

▲ Donations are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ 15 ਰੁ., ਸਲਾਨਾ 150 ਰੁ.
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 1500 ਰੁ.

▲ ਵਿਦੇਸ਼: ਸਲਾਨਾ 30 $, ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 300 $

▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ
'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ।
ਜਾਂ State Bank of Patiala ਵਿਚ Amrit Kirtan Trust A/c 65079603302 ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਜਮਾਂ ਕਰਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ ਜੀ

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
ਫੋਨ : 0172-277266●, ●9814● 5363●
e-mail: drjagirsingh@gmail.com
Website : www.amritkirtan.com, www.gurshabad.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ
ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼,
ਐਸ. ਸੀ. ਐਫ. 107, ਫੇਜ਼-7, ਮੁਹਾਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ 4

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ - ਸੰਪਾਦਕੀ 5

ਭਲੋ ਭਲੋ ਰੇ ਕੀਰਤਨੀਆ 6
ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ

ਗਾਵਨਹਾਰੀ ਗਾਵੈ ਗੀਤ 9
ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ

ਭਾਈ ਚਾਂਦ - ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ
ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਚੰਦ ਨਾਗਪਾਲ 12

ਸਪਤਕ
ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 14

Sikh-Sacred Music: An Introduction:
(Dr.Kanwaljit Singh) 20

ਸੁਰ ਲਿਪੀ - ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ (ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ),
ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ 24

Please forward your e-mail id at drjagirsingh@gmail.com

✉ ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

Thank you for sharing. I had heard this shabad from you and the love you have poured into it is like nectar for the soul. I also visit your website to listen to your recitations-these are a part of our life.Your inspiring SMSs are also received by me occasionally. Hope you are well and so is the family.I have restarted my music lessons now with the Grace of God and am enjoying learning this beautiful science. Fond regards **neenappsingh@gmail.com**

Excellent job done. A website of such status was very much needed. Any body who knows this, I am sure , shall start his / her day with this website. May Wahegueu bless us all ! **cbsingh@globalindiasoftware.com**

Kirtan with meaning/ translation will be of use for this and future generations. We do listen to Gurbani Kirtan but do not know the meanings; and what is conveyed. For those majority living out of Punjab, please help us/ our generation, next generation, living out of Punjab for the last two to three decades or more. **sps.chy@rediffmail.com**

I am of the opinion that singers of Gurbani Keertan even at the Five Takhats lack the opportunities, or motivation or incentives to upgrade their skills beyond their current levels of competencies as Keertanias. They appear content with the levels of their skills. I want to explore with you the following idea:Can we start a Center which teaches Keertan at higher levels? The center would draw talented Keertanias, on merit and a competitive basis, to come to the Center to upgrade their skills. What would be the financial requirement, among other logistics, to start such a Center. Please give some thought to the above idea and let me have your response. Thank you. Amarjit Singh Bal

amarjitbal2000@yahoo.com

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਲੋਭ ਨਹੀਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨੀਏ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਵਰਣ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਹ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਲੋਭ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਇਆ ਕਮਾਉਣ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਭ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਕੋਈ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਸਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਫਿਰ ਕਦੀ ਦੱਸਾਂਗੇ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਮਾਇਆ ਲੋਭ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਚਣਾ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ-

ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ॥
ਭੂਖੇ ਭਗਤਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥ ਯਹ ਮਾਲਾ ਅਪਨੀ ਲੀਜੈ ॥
ਹਉ ਮਾਂਗਉ ਸੰਤਨ ਰੇਨਾ ॥ ਮੈ ਨਾਹੀ ਕਿਸੀ ਕਾ ਦੇਨਾ ॥੧॥
ਮਾਧੋ ਕੈਸੀ ਬਨੈ ਤੁਮ ਸੰਗੇ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹੁ ਤ ਲੇਵਉ ਮੰਗੇ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦੁਇ ਸੇਰ ਮਾਂਗਉ ਚੂਨਾ॥ ਪਾਉ ਘੀਉ ਸੰਗਿ ਲੂਨਾ ॥
ਅਧ ਸੇਰੁ ਮਾਂਗਉ ਦਾਲੇ ॥ ਮੋ ਕਉ ਦੋਨਉ ਵਖਤ ਜਿਵਾਲੇ ॥੨॥
ਖਾਟ ਮਾਂਗਉ ਚਉਪਾਈ ॥ ਸਿਰਹਾਨਾ ਅਵਰ ਤੁਲਾਈ ॥
ਊਪਰ ਕਉ ਮਾਂਗਉ ਖੀਂਧਾ ॥ ਤੇਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰੈ ਜਨੁ ਥੀਂਦਾ ॥੩॥
ਮੈ ਨਾਹੀ ਕੀਤਾ ਲਬੋ ॥ ਇਕੁ ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਮੈ ਫਬੋ ॥੪॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਤਉ ਹਰਿ ਜਾਨਿਆ (੬੫੬)

ਧੰਨਾ ॥ ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ ॥
ਜੋ ਜਨ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰੰਤੇ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਤਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਦਾਲਿ ਸੀਧਾ ਮਾਗਉ ਘੀਉ ॥ ਹਮਰਾ ਖੁਸੀ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜੀਉ ॥
ਪਨ੍ਹੀਆ ਛਾਦਨੁ ਨੀਕਾ ॥ ਅਨਾਜੁ ਮਗਉ ਸਤ ਸੀ ਕਾ ॥੧॥
ਗਊ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ ॥
ਘਰ ਕੀ ਗੀਹਨਿ ਚੰਗੀ ॥ ਜਨੁ ਧੰਨਾ ਲੇਵੈ ਮੰਗੀ ॥੨॥੪॥ (੬੯੫)

ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਘਟੋ ਘਟ ਦੋ ਸੇਰ ਆਟਾ, ਇੱਕ ਪਾ ਘਿਓ, ਲੂਣ, ਅੱਧਾ ਸੇਰ ਦਾਲ, ਇੱਕ ਮੰਜੀ, ਸਿਰਹਾਣਾ, ਕੰਬਲ, ਲਵੇਰੀ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ, ਘੋੜੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਪਤਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨੀਏ ਦਾ ਕਿਤਨੀ ਮਾਇਆ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ---।

ਭਲੋ ਭਲੋ ਰੇ ਕੀਰਤਨੀਆ

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ

ਅਰਬਦ ਨਰਬਦ ਧੁਧੂੰਕਾਰਾ। ਧਰਣਿ ਨ ਗਗਨਾ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰ।। ਨਾ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਨ ਚੰਦ ਨ ਸੂਰਜ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਦਾ।। (ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ 1035) ਜਦੋਂ ਸਭ ਪਾਸੇ ਅੰਧੇਰਾ ਹੀ ਅੰਧੇਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਧੁਧੂੰਕਾਰਾ ਅਰਥਾਤ ਧੁੰਧ ਹੀ ਧੁੰਧ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਇਹ ਧਰਤੀ ਸੀ, ਨਾ ਗਗਨ (ਆਕਾਸ਼) ਸੀ, ਨਾ ਸੂਰਜ ਜੀ, ਨਾ ਹੀ ਚੰਦਰਮਾ ਸੀ, ਨਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਤ ਸੀ, ਨਾ ਪਾਣੀ ਸੀ, ਨਾ ਨਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਸਮੁੰਦਰ ਸੀ।

ਐਸੀ ਧੁੰਧ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਇਕ ਗੋਲੇ ਵਾਂਗ ਫਟ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਜ਼ਬਰ ਦਸਤ ਧਮਾਕਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਹੈ (ਨਾਦ) ਅਤੇ ਨਾਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਆਵਾਜ਼, ਉਸ ਧਮਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸੂਰਜ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਨੰਤ ਸੂਰਜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ, ਜੋ ਕਿ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। (ਕੋਟਿ ਸੂਰ ਜਾ ਕੇ ਪਰਗਾਸ, ਪੰਨਾ 1162) ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ ਸੂਰਜ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾ ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਧੁੰਧ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੇ ਬੋਲ ਸਨ (੧ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ) ਪ੍ਰਣਵੋ ਆਦਿ ਏਕੰਕਾਰਾ। ਜਲ ਥਲ ਮਹੀਅਲ ਕੀਓ ਪਸਾਰਾ) (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਪਾ: ੧੦) ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਨਾਦ।

ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ, ਇਕ ਨਿਰਗੁਨ ਤੇ ਇਕ ਸਰਗੁਨ, ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਰੱਬ ਹੈ ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਨਾ ਸਕੀਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣ ਲੈਣਾ, ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ) ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹੈ (ਨਾਦ) ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੁਣ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਦੇਖ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸੰਗੀਤ ਆਚਾਰੀਆ ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੰਗਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ (ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਆਦਿ ਨਾਦਿ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਵਰ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਜੋ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ।

ਸੰਗੀਤ ਰਤਨਾਕਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਸਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ (ਚੈਤਨਸ ਸਰਵ ਭੂਤਾਨਾਮ ਵਿਵ੍ਰਤ ਜਗਦਾਤਮਨਹ)। ਨਾਦ ਬ੍ਰਹਮ ਤਦਾਨਨੰਦ ਪਾਦ੍ਵਿਤੀਯ ਮਪਾਸਮਹ) ਅਰਥਾਤ੍ ਨਾਦ ਹੀ ਸ਼ਬਦ, ਆਵਾਜ਼ ਆਪੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਨਾਦ ਹੀ ਭੂਤਨਾਮ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਨਾਦ ਹੀ ਜਗਦਾਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਦ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾਦ ਹੀ ਲੈਅ (ਖਤਮ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਇੱਛਾਕਾਰੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਉਤਪਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਕੇ ਆਦਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ (੧ ਓਅੰਕਾਰ) ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹੋਇਆ, ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਸੁਰ ਸੱਤ ਸ਼ਬਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਉਹ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਏਹ ਸਨ:

ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ
ਇ ਕ ਓ ਅੰ ਕਾ – ਰ

ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਸਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ, ਇਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ।

ਇਸੇ ਹੀ ਸਵਰ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ (ਪੰਨਾ 885 ਤੇ)

ਓਅੰਕਾਰਿ ਏਕ ਧੁਨਿ ਏਕੈ, ਏਕੈ ਰਾਗੁ ਅਲਾਪੈ।

ਏਕਾ ਦਸੀ ਏਕੁ ਦਿਖਾਵੈ ਏਕੋ ਰਹਿਆ ਬਿਆਪੈ। ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਏਕਾ ਹੀ ਸੇਵਾ, ਏਕੋ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਪੈ। ।੧। ।

ਭਲੋ ਭਲੋ ਰੇ ਕੀਰਤਨੀਆ। ਰਾਮ ਰਮਾ ਰਾਮਾ ਗੁਨ ਗਾਉ। ਛੋਡਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਧੰਧ ਸੁਆਉ । । ੧ । । ਰਹਾਉ । । ਪੰਚ ਬਜਿਤ੍ਰ ਕਰੇ ਸੰਤੋਖਾ, ਸਾਤ ਸੁਰਾ ਲੈ ਚਾਲੈ। ਬਾਜਾ ਮਾਣੁ ਤਾਣੁ ਤਜਿ ਤਾਨਾ, ਪਾਉ ਨ ਬੀਗਾ ਘਾਲੈ। ਫੇਰੀ ਫੇਰੁ ਨ ਹੋਵੈ ਕਬਹੀ, ਏਕੁ ਸਬਦੁ ਬੰਧਿ ਪਾਲੈ।੨।ਨਾਰਦੀ ਨਰਹਰ ਜਾਣਿ ਹਦੂਰੇ।ਘੂੰਘਰ ਖੜਕੁ ਤਿਆਗਿ ਵਿਸੂਰੇ।ਸਹਜ ਅਨੰਦ ਦਿਖਾਵੈ ਭਾਵੈ।ਏਹੁ ਨਿਰਤਿ ਕਾਰੀ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵੈ।੩।ਜੇ ਕੋ ਅਪਨੇ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵੈ। ਕੋਟ ਮਧਿ ਏਹੁ ਕੀਰਤਨ ਗਾਵੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਜਾਵਉ ਟੇਕ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਕੀਰਤਨ ਏਕ। ।੪। ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਹਾਂਵਾਕ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਗਾ, ਉਸਤਤਿ ਕਰ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰ, ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾ, ਉਸ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾ।(ਭਲੋ ਭਲੋ ਰੇ ਕੀਰਤਨੀਆ) ਹੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਮ ਰਮਾ ਰਾਮਾ ਗੁਨ ਗਾਉ) ਛੋਡਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਧੰਧ ਸੁਆਉ।ਜੋ ਰਾਮ ਦੇ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਰਾਮ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਭ ਧੰਧੇ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਜੱਸ ਕਿਸ ਦਾ ਗਾਉਣਾ ਹੈ (ਓਅੰਕਾਰਿ ਏਕ ਧੁਨਿ ਏਕੈ, ਏਕੈ ਰਾਗ ਅਲਾਪੈ) ਉਸੇ ਓਅੰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਿਨਾਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ (ਪੁਰਸ਼) ਹੈ।ਉਹ ਨਿਰਭਉ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਉ ਨਹੀ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਐਸੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿ ਅਕਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਜੂਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਮਰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ (ਸੋ ਮੁਖੁ ਜਲਉ ਜਿਤੁ ਕਹਹਿ ਠਾਕੁਰ ਜੋਨੀ) (ਭੈਰਉ ਮ: 5 ਪੰਨਾ 1136) ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਜੂਨ ਤੋਂ ਵੀ ਰਹਿਤ ਹੈ; ਅਜੂਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਭੰ ਹੈ, ਉਹ ਸੁੱਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ, ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਈ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਚਾਹਵੇ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਚਾਹਵੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਲੋਪ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਅੰਕਾਰ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ (ਗੁਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ) ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇਰੇ ਤੇ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਤਾਂ ਉਹ ੧ਓਅੰਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਹ ਜੋ ਓਅੰਕਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜੋ ਇਕੋ ਧੁਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਤੇ ਉਸ ਇਕ ਦੀ ਧੁਨ ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪ, ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਸੱਚ ਦੇ ਅਤੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ, ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਹੀ ਧੁਨ ਨੂੰ ਤੂੰ ਅਲਾਪਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੱਬੀ ਕੀਰਤਨੀਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਕੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਅਲਾਪਦਾ ਹੈ (ਏਕਾ ਦੇਸੀ ਏਕੁ ਏਕੁ ਦਿਖਾਵੈ, ਏਕੋ ਰਹਿਆ ਬਿਆਪੈ) ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੇਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖੇ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਵੇ (ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਏਕਾ ਹੀ ਸੇਵਾ, ਏਕੋ ਗੁਰ ਤੇ ਜਾਪੈ) ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਇਕ ਹੋਵੇ, ਸੇਵਾ ਵੀ ਇਕ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਇਕੋ ਹਰੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ, ਜੋ ਵਿਆਪਕ ਰਾਮ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸੁਆਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾ। (ਪੰਚ ਬਜਿਤ੍ਰ ਕਰੇ ਸੰਤੋਖਾ, ਸਾਤ ਸੁਰਾ ਲੈ ਚਾਲੈ) ਪੰਜ ਵਾਜੇ ਜੋ ਕਿ, ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਸਹਿਜਤਾ, ਇਹ ਪੰਜ ਵਾਜੇ ਬਨਾਣੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਲਿਵ ਲੀਨਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੁਰਾਂ (ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ) ਹੋਣ। (ਬਾਜਾ ਮਾਣ) ਤਾਣੁ ਤਜਿ ਤਾਨਾ ਪਾਉ ਨ ਬੀਗਾ ਘਾਲੈ) ਮਾਣ ਤਜਣਾ ਵਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਤਾਣ ਤਜਣਾ, ਤਾਨ ਪਲਟਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੇਣ ਵੇਲੇ, ਵਿੰਗਾ ਪੈਰ ਨਾ ਧਰੇ, ਕਿਸੇ ਮੰਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਨਾ ਧਰੇ। (ਫੇਰੀ ਫੇਰੁ ਨ ਹੋਵੈ ਕਬਹੀ, ਏਕ ਸਬਦੁ ਬੰਧਿ ਪਾਲੈ) ਫੇਰੀ ਏਹ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੇ, ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪੱਲੇ ਬੰਨ ਲਵੇ (ਨਾਰਦੀ ਨਰਹਰਿ ਜਾਣਿ ਹਦੂਰੇ) ਨਾਰਦ ਦਾ ਪਾਰਟ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਸਮਝਣਾ (ਘੂੰਘਰ ਖੜਕੁ ਤਿਆਗਿ ਵਿਸੂਰੇ) ਘੂੰਘਰੂਆਂ ਦਾ ਖੜਕਣਾ ਏਹ ਬਨਾਣਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਤੇ ਝੋਰੇ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਹਨ। (ਸਹਜ ਅਨੰਦ ਦਿਖਾਵੈ ਭਾਵੈ) ਹਾਵ ਭਾਵ ਦਿਖਾਣੇ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸਹਜ ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਸਹਿਜ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਸਲੀ ਸੁੱਖ ਹੈ। (ਏਹ ਨਿਰਤਿ ਕਾਰੀ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵੈ) ਐਸੇ ਨਾਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ (ਜੇ ਕੋ ਅਪਨੇ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵੈ। ਕੋਟਿ ਮਧਿ ਏਹੁ

ਕੀਰਤਨ ਗਾਵੈ) ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਹਰੀ ਨੂੰ ਭਾਅ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।(ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਜਾਵਉ ਟੇਕ।ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਕੀਰਤਨ ਏਕ।੪।) ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਟੇਕ (ਆਸਰਾ) ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ ਉਥੇ ਹੀ ਇਕ ਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਰਾਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰਸੀਏ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਰਾਸ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਆਪ ਰਸ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੇ ਤੂੰ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਇਆ, ਉਹੀ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਨਾਂ ਕਿਹਨਾਂ ਨੇ ਗਾਇਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਸੋਦਰੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਪਵਣ, ਪਾਣੀ, ਬੈਸੰਤਰ, ਗਾਵੇ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਦੁਆਰੇ) ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪਵਣ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਧਰਮ ਰਾਜ, ਚਿਤਰਗੁਪਤ, ਈਸ਼ਰ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਦੇਵੀਆਂ, ਦੇਵਤੇ, ਇੰਦਰ, ਸਿੱਧ, ਸਾਧ, ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਸੰਤੋਖੀ, ਵੀਰ, ਪੰਡਿਤ, ਰਿਖੀਸਰ ਅਤੇ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੇਦ ਵੀ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਰਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੋਹਣੀਆਂ, ਮਛ, ਕਛ, ਹਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਤਨ, ਅਠਾਹਠ, ਤੀਰਥ, ਜੋਧੇ, ਮਹਾਂਬਲੀ, ਸੂਰਮੇ, ਚਾਰੇ ਖਾਣੀਆਂ, ਸਾਰੇ ਖੰਡ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾਉਣੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਗਾ, ਜੇ ਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਗਾ।

ਹੁਣ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਗੁਰ ਕਿਰਪਾਲਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭਿ ਧਾਰੀ, ਬਿਨਸੇ ਸਰਬ ਅੰਦੇਸਾ। ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਿ ਮਿਟਿਓ ਸਗਲ ਕਲੇਸਾ।੪।੧੫। (ਪੰਨਾ 213) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਕਿਰਪਾਲੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲੇਸ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੁਖੀ ਹਾਂ, ਕੀ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕਲੇਸ਼ ਮਿਟ ਗਏ ਹਨ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸੁਖੀ ਹਾਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਰ ਵਕਤ ਰੋਂਦੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ (ਸਾਚਨਾਮ ਆਧਾਰ ਮੇਰਾ ਜਿਨ ਭੁਖਾ ਸਭਿ ਗਵਾਈਆ) ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਹਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਮਿਟਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀ, ਜੇ ਕਰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭੋਜਨ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਖਾਂਦੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਭੁੱਖ ਮਿਟਦੀ ਜਾਏਗੀ, ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਖਾਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਦੂਜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਭੋਜਨ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਕੀਰਤਨ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ, ਤੇ ਆਪ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪ ਰੱਜ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਫਲ ਹੋਏਗਾ।

ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਾਦ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਕੁਛ ਦੋਹਰੇ ਲਿਖੇ ਹਨ:

ਰਾਗ ਰਗ ਬੋਲੇ ਰਾਮ ਜੀ, ਰੋਮ ਰੋਮ ਰਣਕਾਰ।
ਸਹਜੇ ਹੀ ਧੁਨਿ ਹੋਤ ਹੈ, ਏਹੀ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰ।1।(ਦੋਹਰਾ)
ਸਭੀ ਸਾਜ ਤਨ ਮੇਂ ਬਜੇ, ਮਚਾ ਹੈ ਕੈਸਾ ਰਾਗ,
ਵਜਹਨ ਜਾਂ ਕੋ ਸੁਨ ਪੜੇ ਬੜੇ ਹੈਂ ਵਾਂ ਕੇ ਭਾਗ।2।(ਦੋਹਰਾ)
ਤਨ ਸਿਤਾਰ ਮਨ ਕਿੰਗਰੀ, ਰਗੇਂ ਭਈ ਸਭ ਤਾਰ।
ਰੋਮ ਰੋਮ ਸਵਰ ਦੇਤ ਹੈ, ਲੈ ਲੈ ਨਾਮ ਨਿਰੰਕਾਰ।3।(ਕਥਿਤ)

ਆਦਿ ਓਅੰਕਾਰ ਰੂਪ, ਨਾਦ ਅਹਿਲਾਦ ਕਰ, ਵਿਧ ਵਿਧ ਗਾਇਓ, ਵਿਧ ਵੇਦਨ ਵਿਧਾਨ ਮੇਂ।
ਭੀਨੀ ਭੀਨੀ ਬੀਨ ਮੇਂ, ਪ੍ਰਵੀਨ ਰਿਗ ਨਾਰਦ ਮੇ, ਗਾਇਓ ਰਸ ਲੀਨ, ਜੋ ਨਵੀਨ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਮੇਂ।
ਕਹੇਂ ਕਵਿ ਰਤਨ, ਸਿੱਧ ਨਾਗ ਨਰ ਕਿੰਨਰੀਓਂ, ਰਾਗ ਬਸ ਰਸਿਕ, ਚਤੁਰ ਸ਼ੁਭ ਤਾਨ ਮੇਂ।
ਸੋ ਹੈ ਵਡਭਾਗੀ, ਬਸਹੇਂ ਰਾਗ ਕੇ ਸੁਹਾਗੀ, ਜੋ ਨਰ ਰਾਗ ਸੇ ਨਾ ਰਾਜ਼ੀ, ਸੋ ਅਭਾਗੀ ਹੈਂ ਜਹਾਨ ਮੇਂ।

425, ਸਿਮਰਨ ਨਿਵਾਸ, ਗਲੀ ਨੰ: 1, ਨਿਊ ਬਸੰਤ ਵਿਹਾਰ,
ਕਾਕੋਵਾਲ ਰੋਡ ਲੁਧਿਆਣਾ-141008
ਫੋਨ : 0161-2633515, ਮੋ : 9663244912

ਗਾਵਨਹਾਰੀ ਗਾਵੈ ਗੀਤ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ

ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।ਸ਼ਬਦ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਅਰਥ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।ਜੇਕਰ ਅੱਖਰ (ਖੈ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ) ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਮੰਨੀਐ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਸ੍ਵਰ ਜਾਂ ਵਿਅੰਜਨ ਦੀ ਇਕੱਲੀ ਧ੍ਵਨੀ ਅਰਥ ਪੂਰਨ ਵਿਸਥਾਰ ਸਮੇਟੇ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਸੂਕਸ਼ਮ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਆਪਾਰ ਤੇ ਤੰਤਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਵੱਖਰੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ।ਸਾਧਾਰਨ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਅਰਥ ਪੂਰਤ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਹੈ ਇੰਝ ਵੀ ਜਿੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਰਥ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬੇਗਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਰਥਹੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਸ ਪਾਸ ਅਰਥਹੀਨ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀਆਂ ਹੋਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਥਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ।ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਭੂਗੋਲਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਗਿਆਨ ਦੇ ਲੌਕਿਕ ਤੋਂ ਪਰਲੌਕਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਰਥਪੂਰਨ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ ਬਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਚਿੱਤ ਲੈਅ ਦਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਘਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਕੋਈ ਭਿਖਾਰੀ ਭੀਖ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਆਦਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਦੁਬਲਾ ਗਰੀਬੜਾ ਜਾਚੁਨਾ ਕਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੁਨਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਿਲ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।ਇਨਸਾਨੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਢਾਬੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ/ ਸ਼ਾਸ਼ਕਕਾਰ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮੰਤਰ ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਲੈਅ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਹਾਸ ਰਸ ਕਵੀ ਰੇਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਟ ਪੋਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹੀ ਕਵਿਤਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪੜੀ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਹਾਸ ਰਸ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ।

ਸ਼ਬਦ (ਧੁਨੀ) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਨੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਧੁਨੀ ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਵਿਚ ਜੁਗਾ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤਕ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਅੱਖਰ (ਧੁਨੀ) ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਬਣਾਈ ਹੈ।ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈ।ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਵਾਕ ਹੈ:

ਅਖਰ ਮਹਿ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਭਿਧਾਰੈ/ ਅਖਰ ਕਰਿ ਕਰਿ ਮੰਦ ਬੀਚਾਰੈ।

ਅਖਰ ਸਾਸਤ੍ਰ ਜੁਗਤਿ ਭੈ ਭਰਮਾ/ਅਖਰ ਨਾਦ ਕਥਨ ਬਖਿਆਨਾ।

ਅਖਰ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਭੈ ਭਰਮਾ/ ਅਖਰ ਕਰਮ ਕਿਰਤਿ ਸੁਚ ਧਰਮਾ।

ਦ੍ਰਿਸਟਿਮਾਨ ਅਖਰ ਹੈ ਜੇਤਾ/ਨਾਨਕ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰਲੇਪਾ।(261)

ਅਖਰ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵੀ ਧੁਨੀ ਅਰਥ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਉਤਪਤਿ ਪਰਲਉ ਸਬਦੇ ਹੋਵੈ।
ਸਬਦੇ ਹੀ ਫਿਰ ਓਪਤਿ ਹੋਵੈ।। (117)

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸ਼ਬਦ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੰਤਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਅਵਤਰਣ ਰਾਗ੍ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ/ਪਦ ਜਾਂ ਭਗਤੀ ਗੀਤ) ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਗ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਹਿਰਦੇ ਬੋਧ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਕ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉਦਗਮ

ਮੰਗਲ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਗਾਇਨ ਤੇ ਸਰਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਤੋਂ ਉਖੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਰੀਤਨੀਏ ਬਹਾਨੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀਆ (ਕਲਾਸੀਕਲ) ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਬਾਂਸੁਰੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਇਕ ਸਾਜ ਵਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਕਿਵੇਂ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਹਿਰਦਾ ਕਿਉਂ ਸੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਸਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਕੁਛ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਲਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਨਾਦ ਸੰਗਿਆ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਸੰਗੀਤ ਸਾਜਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਸਰੋਤਾ ਬਾਹਰਲੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਚਿੱਤ ਹੋਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਅਚਾਨਕ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰੀਲਾ ਸਾਜ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਬਜਾਏ ਨਾਦ ਦੀ ਇਹ ਧੁਨੀ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਤਰੰਗਤ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਵ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਅੰਤਰ ਸਾਂਝ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਰੂਪੀ ਧੜਕਣ ਦੀ ਨਾਦ ਜਾਂ ਅਨਾਹਤ ਨਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨਹਤ ਨਾਦ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ/ਧੁਨੀ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਧੁਨਕਾਰ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਨਾਹਦ, ਅਨਹਤ ਜਾਂ ਅਨਾਹਤ ਨਾਦ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਸਾਧਕ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਸਬਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਘਰ ਮਹਿ ਘਰੁ ਦੇਖਾਇ ਦੇਇ ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਣੁ।
ਪੰਚ ਸਬਦ ਧੁਨਿਕਾਰ ਧੁਨਿ ਤਹ ਬਾਜੈ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣੁ। (1290)
ਪੰਚੇ ਸਬਦ ਵਜੇ ਮਹਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਡਭਾਗੀ ਅਨਹਦੁ ਵਜਿਆ
ਆਨਦ ਮੂਲੁ ਰਾਮੁ ਸਭੁ ਦੇਖਿਆ ਗੁਰਬਸਦੀ ਗੋਵਿਦੁ ਗਜਿਆ। (1315)

ਕਿਸੇ ਸਬਦ ਦੀ ਮੂਲ ਧੁਨੀ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕੇ, ਇਹ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਦਸ ਸਕਦੀ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹੀ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੂਲ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਬਦ ਦੀ ਮੂਲ ਧੁਨੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗਾਇਕ ਉਸ ਲੈਅ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ (ਗਾਇਨ) ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਣ ਵਿਚ ਸਮਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਰਤਨੀਏ ਲਈ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰਥ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਗਾਇਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੱਚਾ ਕੀਰਤਨੀਆ ਹੈ। ਸਦਾ ਇਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਗਾਏ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ।ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰੂ ਮੂਰਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਸੰਗਤ-ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰੇਮਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਦਾ ਅਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਾਮਾ ਹੀ ਹੈ।ਕੀਰਤਨ ਜਦੋਂ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਰਗੁਨ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਦੀ ਝਲਕ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਅਮੂਰਤ ਮੰਡਲ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਅਨਾਹਤ ਨਾਦ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਉਂਦਾ ਹੈ।ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ-ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਫੋਟੋਕਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਉਹ ਉਚੇਚ, ਮੱਸਿਆ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਸਾ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਇਕ ਵਾਰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਿਆ - ਅਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਇਸ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਗਈ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਸਨ-ਮਰਦਾਨਿਆ! ਰਬਾਬ ਵਜਾ, ਬਾਣੀ ਆਈ ਆ।ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਗ ਛੇੜ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਰਾਗ ਦੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ।ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਰਬਾਬ ਤੇ ਸਰੋਤਾ ਸੰਗਤ ਇਕ ਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਅੱਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਮਸਤੀ ਦਾ ਆਲਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਉਤਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਨਾਦ ਦੀ ਇਸ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਝਲਕ ਸਭ ਨੂੰ ਨਾ ਪਵੇ ਪਰ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ

ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੰਚਾਲਨ (ਰਚਨਾ ਪਾਲਨ ਤੇ ਸੰਹਾਰ) ਸੰਗੀਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ।ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਧੜਕਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੰਦਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।ਇਸ ਅਨਾਹਦ ਰੂਪੀ ਧੜਕਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਾਣਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ।ਵੈਦ ਕਲਾਈ ਤੋਂ ਨਬਜ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਨਾਦ ਦੀ ਤਰੁਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਰੀਰ ਰੋਗ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਧੜਕਣ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬੇਸੁਰਾਪਨ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।ਸੂਖਮ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਨਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਸ੍ਰਾਵ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਹੀ ਉਪਜੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਸ੍ਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰਾਗ (ਪ੍ਰਾਣ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਦ ਨਾਲ ਮਮਤਾ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾ ਵਾਜਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਮਰਨ-ਵਰਤ ਸਜਾਤਾ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਅਛੂਤ ਕੰਨਿਆ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਖੁਲਾਇਆ ਸੀ।ਸੁਜਾਤਾ ਦੀ ਗਊ ਸੂਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸਿਧਾਰਥ ਬੋਹੜ ਥੱਲੇ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਜਾਤਾ ਨੇ ਸੁਖਨਾ ਸੁਖੀ ਕਿ ਸੁੱਚੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਖੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਪਸਵੀ ਬਾਬਾ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕਰਾਂਗੀ। ਸੁਖਨਾ ਸਫਲ ਹੋਈ ਸੁਜਾਤਾ ਖੀਰ ਲੈ ਕੇ ਆਈ-ਖਾਉ ਬਾਬਾ! ਬਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਅਸੀਂ ਨਿਰਾਹਾਰ ਵਰਤ ਧਾਰਿਆ ਹੈ। ਭੋਲੀ ਬਾਲੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ-ਕਿਸ ਲਈ? ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ। ਭੋਲੀ ਸੁਜਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਬਾਬਾ, ਕੁਝ ਖਾਉਗੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਉਗੇ। ਫਿਰ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਹੋਏਗਾ? ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਲੱਗਾ।ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮੰਤਰ ਮਿਲ ਗਿਆ।ਹੁਣ ਸਿਧਾਰਥ ਨੂੰ ਬੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰਾਜ ਮਾਰਗ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਇਕ ਨਾਚੀ ਝਾਂਝਰਾਂ ਦੀ ਛਨ-ਛਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਜੀ ਵੀਣਾ ਦੇ ਤਾਰ ਇੰਨੇ ਕੱਸ ਕੇ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਝਾਂਝਰਾਂ ਦੀ ਤਾਲ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜਿਸਮ ਟੁੱਟ ਜਾਏ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਤਾਰ ਚਿੱਲੇ ਰੱਖੇ ਸੀ ਤੇ ਨਾਚ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਸੁਆਦ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਨਾਚੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ-ਸੁੰਦਰੀ ਹੁਣ ਹੁਣ ਜੋ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਸਾਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਦੁਬਾਰਾ ਦਸ। ਨਾਚੀ ਨੇ ਸੰਕੋਚ ਰਹਿਤ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ-ਆਦੇਸ਼ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵੀ ਤਪਾਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸੁਖ ਸੁਆਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਸ਼ਟ ਹੀ ਚੇਤੇ ਰਹਿਣ। ਲੋੜ ਜੋਗਾ ਆਹਾਰ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਹਰ ਜਾਂ ਸੁਬਤੀ ਵੀ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੀ।ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸੰਤੁਲਨ ਦਸਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰੀਲੇਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ-ਧਰਮ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ ਨਾਪਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਨਾਦ ਜਾਂ ਸੁਰਬੱਧ ਧੁਨੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧਨਾ ਰੱਤ ਸਿੱਖ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਨਿਸਚਿਤ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਮਰਯਾਦਿਤ ਸੰਗੀਤ (ਕੀਰਤਨ) ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਲੈਅ ਬੱਧ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ ਉਹ ਦੇਹਾਤੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ ਹੈ।ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ (ਅੱਖਰ ਵਿਸਥਾਰ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦਗਮ ਸ੍ਰੋਤ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪਰਾਮੰਡਲ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਾਮੰਡਲ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੇਸ਼ਕ ਅੱਖਰ ਰਹਿਤ ਰਾਮ-ਨਾਦ-ਧੁਨਿਕਾਰ ਹੈ ਇਹ ਆਤਮ ਅਨੁਭਵ ਹੀ, ਬੈਖਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਮ ਬਣ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰੂਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਫਲ ਸੰਜੋਗ ਸ਼ਬਦ (ਬਾਣੀ) ਤੇ ਨਾਦ (ਸੰਗੀਤ) ਦਾ ਅਨਾਹਦ ਨਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗਬੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਆਤਮ ਅਨੁਭਵ ਲੈਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਗ ਤੇ ਰਾਗ ਦੀ ਸਮਾਂ-ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਲੱਖਣ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਬਾਣੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਚਖੰਡ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਚਿਦਾਨੰਦ ਦੀ ਉਪਮਾ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਗਾਵਹੁ ਗੀਤ ਨ ਬਿਰਹੜਾ ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ ਵੀਚਾਰੋ।581।
ਗਾਵਤ ਸੁਨਤ ਜਪਤ ਉਧਾਰੈ ਬਰਨ ਅਬਰਨਾ ਸਭ ਹੂੰ।529)
ਗਾਵਤ ਗਾਵਤ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਏ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਗੁਰਿ ਨਿਸਤਾਰੇ।981।

162-ਏ, ਗ੍ਰੇਨ ਮਾਰਕੀਟ, ਮਧਿਆ ਮਾਰਗ,
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160079
ਮੋਬਾਇਲ : 9417143360

ਭਾਈ ਚਾਂਦ - ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ

ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਚੰਦ ਨਾਗਪਾਲ

ਐ ਚਾਂਦ! ਭਾਈ ਚਾਂਦ!! ਤੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਿਆ ਅਜਬ ਥੀ?
ਕੋਇਲ ਭੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਥੀ, ਗਲੂਕਾਰੀ ਤੇਰੀ ਤੋ ਗਜ਼ਬ ਥੀ।
ਅਭੀ ਤੋਂ ਸੁਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਥਾ ਹਮਨੇ ਤੁਮਹੇ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀ ਭਰਕੇ।
ਉਫ! ਚਲ ਦੀਏ ਬੇਵਕਤ ਆਪ, ਹਮੇਂ ਯੂੰ ਬੇਸਕੂੰ ਕਰ ਕੇ
ਜੋ ਗਾਇਆ ਆਪਨੇ ਏਕ ਅਜਬ ਨਾ ਨਜ਼ੀਰ ਗਾਇਆ ਥਾ
ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਯੇ ਖਸੂਸੀ, ਲਬੋ ਲਹਿਜ, ਤੂਨੇ ਕਹਾਂ ਸੇ ਪਾਇਆ ਥਾ
ਖਲਾ ਪੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁਆ ਤਾਹਮ ਜੋ ਤੁਮ ਨੇ ਕਰ ਦੀਆ ਯੂੰ ਪੈਦਾ।
ਗਰ ਹੋਨਾ ਥਾ ਰੁਖਸਤ ਆਪਨੇ, ਤੋ ਕਿਉਂ ਕਰ ਦੀਆ ਹਮੇਂ ਯੂੰ ਸ਼ੈਦਾ?
ਮੌਸੀਕਾਰ,ਖਤੀਰ, ਥੇ ਔਰ ਭੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਮੇਂ, ਉਸ ਦੌਰ ਮੇਂ।
ਮਗਰ ਤੇਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਬਿਆਂ, ਕਿਆ ਗਜ਼ਬ ਥਾ, ਵੋਹ ਢੂੰਡੇਂ ਅਬ ਕਿਸ ਗੌਰ ਮੇਂ
ਐ ਚਾਂਦ ਭਾਈ ਚਾਂਦ ਤੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਿਆ...
ਰੋਜ਼ੇ ਅਜ਼ਲ ਸੇ ਤੇਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਮੇਂ ਯੂੰ ਐਸਾ ਕੁਛ ਦਰਜ ਥਾ
ਜਾਂ ਤੋੜ ਕਰ ਗਾਨਾ ਬਜਾਨਾ, ਗੋਯਾ ਤੇਰਾ ਹੀ ਯੇਹ ਫਰਜ਼ ਥਾ।
ਪਸੀਨਾ ਟਪਕਤਾ ਥਾ ਤੇਰੀ ਪੇਸ਼ਾਨੀ ਸੇ, ਚੰਦ ਮਿੰਟ ਕੀ ਫਨਕਾਰੀ ਸੇ।
ਖ਼ਵਾਹ ਮੌਸਮ ਬਦੀਦ ਦਰਦ ਤੋਂ ਆਸਮਾਂ ਦੀ ਬਰਫ਼ ਬਾਰੀ ਸੇ।
ਮਹਿਜ਼ ਫ਼ਨ ਕੀ ਲਾਜ ਰਖਨੇ ਕੋ, ਤੂੰ ਨੇ ਕਰਦੀ ਜਾਂ ਹਲਾਲ
ਕਭੀ ਰੂਖਾ, ਫੀਕਾ ਗਾਇਆ ਹੋ, ਯੇ ਉਠਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਵਾਲ।
ਟੂਟੀ ਫੂਟੀ ਗਲੂਕਾਰੀ ਗੋਯਾ ਤੇਰਾ ਲਈ ਕਸਮ ਥੀ।
ਆਬਰੂ-ਏ-ਫਨ ਬਚਾਨਾ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਖਾਨਦਾਨੀ ਰਸਮ ਥੀ।
ਐ ਚਾਂਦ ਭਾਈ ਚਾਂਦ ਤੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਿਆ...
ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਮੇਂ ਤੂੰ ਭਾਂਪ ਜਾਤਾ ਮੌਕੇ ਔਰ ਮਾਹੌਲ ਕੋ।
ਉਸ ਰਾਗ ਔਰ ਤਰਜ਼ ਮੇਂ ਤੂੰ ਗਾਤਾ ਦੀਨੀ ਕੌਲ ਕੋ।
ਬੇ ਵਕਤ ਕਾ ਮੌਜ਼ੂੰਅ ਵ ਮੌਸੀਕੀ, ਤੂੰ ਹਰਗਿਜ਼ ਕਭੀ ਨਾ ਗਾਤਾ ਥਾ।
ਸਾਮੇਂਅ ਲਾਖ ਕਰੇ ਫਰਮਾਇਸ਼, ਤੂੰ ਫਨ ਕੋ ਲਾਜ ਨਾ ਲਾਤਾ ਥਾ।
ਤੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਮੇਂ ਕੌਲੇ ਦੀਨ ਕਾ ਏਕ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਖ਼ਜੀਨਾ ਥਾ।
ਤਲਫੱਜ਼ ਭੀ ਤੇਰਾ ਸਾਫ ਥਾ ਸੁਰ ਤਾਲ ਕਾ ਤੂਜੇ ਕਰੀਨਾ ਥਾ
ਤੂ ਗਿਰਹਾ ਪੇ ਗਿਰਹਾ ਲਗਾਤਾ ਥਾ, ਫਿਰ ਮੌਜ਼ੂੰਆ ਪੇ ਵਾਪਸ ਆਤਾ ਥਾ।
ਉਸਤਾਦਾਨਾ ਰੰਗ ਦਿਖਾ ਕੇ ਤਹਿਸੀਨੋ ਦਾਦ ਤੂੰ ਪਾਤਾ ਥਾ।
ਦਾਇਮੀ ਹਮਰਾਹ ਦੀਨੀ ਕਲਾਤ ਤੂੰ ਨੇ ਕੀਆਂ ਬਜ਼ੋਰ ਪਲਟਾਓ ਤਾਨ।
ਬਮੈਅ ਅਲਾਪ ਅਜ਼ਾਂ ਤੂ ਨੇ ਵਾਅਜ਼ ਕੀ, ਬਸ ਥੀ ਇਸੀ ਮੇਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਾਨ।
ਤੇਰੀ ਫਨਕਾਰੀ ਕਾ ਲਮਹਾ ਲਮਹਾ ਤਿਸ਼ਨਗੀ ਚਾੜ੍ਹਾਤਾ ਥਾ।
ਗਰ ਘੰਟੋਂ ਭੀ ਤੂੰ ਗਾਤਾ ਤੋ ਸਾਮੇਅ ਨਹੀਂ ਉਕਤਾਤਾ ਥਾ।
ਐ ਚਾਂਦ ਭਾਈ ਚਾਂਦ ਤੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਿਆ...
ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਬੇਹੱਦ ਥੀ ਤੇਰੀ ਤਮਾਮ ਤਰ ਗੋਯਾਈ ਮੇਂ।
ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਂ ਸੇ ਕਭੀ ਨਾ ਨਿਕਲੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਬੇ ਹਯਾਈ ਮੇਂ।
ਤਸ਼ੈਖੁਸ ਭੀ ਤੇਰਾ ਖੂਬ ਥਾ, ਲਿਬਾਸ ਮੇਂ ਨਫ਼ਾਸਤ ਥੀ।

ਹਲੀਮੀ ਅਦਬ ਰਵਾਦਾਰੀ ਥੀ ਕੁਛ, ਯੇਹੀ ਤੇਰੀ ਵਿਰਾਸਤ ਥੀ।
ਆਫ਼ਰੀਨ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਕੋ ਆਫ਼ਰੀਨ ਤੇਰੇ ਬਾਪ ਕੋ।
ਮੇਰਾ ਫਰਸ਼ੀ ਸਲਾਮ ਉਨ ਕੋ, ਜਿਹਨੋਂ ਨੇ ਜਨਮ ਦੀਆ ਆਪ ਕੋ।
ਜਬ ਮੁਸੱਰਤ ਇਤਨੀ ਦੀ ਤੂਨੇ ਹਮ ਕੋ, ਕਿਉਂ ਤੁਮ ਪੇ ਫਿਦਾ ਮੈਂ ਨਾ ਹੂਆ?
ਯੇਹ ਬਖ਼ੀਲੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਕੀ ਹੂਈ ਹਮ ਸੇ, ਕਿ ਹੱਕ ਅਦਾ ਨਾ ਹੂਆ
ਐ ਚਾਂਦ ਭਾਈ ਚਾਂਦ ਤੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਿਆ ਅਜਬ ਥੀ?
ਕੋਇਲ ਭੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਥੀ ਗਲੂਕਾਰੀ ਤੇਰੀ ਗਜਬ ਥੀ।
ਤੇਰੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਥੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਜੋ, ਵੋਹ ਉਸਤਾਦੋਂ ਕੇ ਉਸਤਾਦ ਥੇ।
ਸਭ ਮਾਨਤੇ ਥੇ ਲੋਹਾ ਉਨ ਕਾ, ਖਵਾਹ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਥੇ, ਉਸਤਾਦ ਥੇ
ਗੋ ਫ਼ਖਰੇ ਪੰਜਾਬ ਲਕਬ ਥਾ ਤਾਹਮ, ਤਬਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹਲੀਮ ਥੇ।
ਥੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੇ ਸਾਦਗੀ, ਇਲਖਾਕ ਮੇਂ ਹੁਸੀਂ ਥੇ।
ਤੇਰੀ ਮਰਗ ਕੀ ਅਵੱਲ ਆਗਾਹੀ, ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਮੁਝੇ ਤਹਿਰੀਰ ਕੀ।
ਯੇਹ ਬੰਦਾ ਨਵਾਜ਼ੀ ਥੀ ਉਨ ਕੀ, ਕਿਆ ਕੀਮਤ ਥੀ ਨਾਚੀਜ਼ ਕੀ?
ਬੇ ਤੁਅਸੁਬ ਥੇ ਖਲੂਸੇ ਦਿਲ ਸੇ ਵੋਹ, ਇਲਮ ਦੋਸਤੋਂ ਕੇ ਯਾਰ ਥੇ।
ਪੰਡਿਤ ਭਾਸਕਰ ਕੋ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮਾਨਾ, ਵੋਹ ਹੱਕ ਕੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਥੇ।
ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਯੂੰ ਆਪ ਇਤਨੀ ਇਜ਼ਲਤ ਮੇਂ,
ਕਿਆ ਹਮਨੇ ਯਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਥਾ?
ਚੰਦ ਰੋਜ਼ ਕੀ ਯੇਹ ਮਹਿਫਲ ਥੀ, ਕੁਛ ਸੁਣਨਾ ਥਾ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਥਾ।
ਸਾਦਾ ਸਿੰਪਲ ਗਾਇਕੀ ਤੋ ਤੂੰ ਕਭੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਗਾਤਾ ਥਾ।
ਗਲੇ ਕੀ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਸੇ ਤੂੰ ਕਲਾਮ ਕੋ ਖੂਬ ਘੁਮਾਤਾ ਥਾ।
ਫ਼ਲਕ ਸ਼ਗਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਥੀ ਤੇਰੀ ਤੂੰ ਤਬਲੇ ਕਾ ਭੀ ਮਾਹਿਰ ਥਾ।
ਏਹ ਕਹਿਨੇ ਕੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਤੇਰੇ ਕਾਮ ਸੇ ਸਭ ਕੁਛ ਜ਼ਾਹਿਰ ਥਾ।
ਮੁਕਰਰਾ ਵਰਕਤ ਮੇਂ ਪੂਰਾ ਕਾਮ ਨਿਭਾਨਾ ਹੈ ਤੁਮਕੋ ਹੀ ਬਸ ਆਤਾ ਥਾ।
ਚੰਦ ਮਿੰਟ ਤੁਝੇ ਜੋ ਸੁਨਤਾ ਥਾ, ਉਸ ਪੱਲੇ ਕੁਛ ਪੜ ਜਾਤਾ ਥਾ।
ਅਪਨੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਮੇਂ ਤੂੰ ਖੁਦ ਭੀ ਮੁਸੱਰਤ ਲੇਤਾ ਥਾ।
ਗਰ ਜਾਂ ਹਲਾਲ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਥਾ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਕੁਛ ਦੇਤਾ ਥਾ।
ਹਮ ਤੋਂ ਮਹਿਜ਼ ਸਾਦਾ ਸਾਮੇਂਅ, ਆਪ ਅਜਬ ਖੁਸ਼ ਬਯਾਨ ਥੇ।
ਗਰ ਹਮ ਨਿਮਾਜ਼ੀ ਆਮ ਥੇ, ਆਪ ਤੋ ਖਾਸ ਇਮਾਮ ਥੇ।
ਥੀਂ ਬੀਸੋਂ ਖੂਬੀਆਂ ਆਪ ਮੇਂ ਜੋ ਕਿ ਸਭ ਅੱਲ੍ਹਾ ਕੇ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲ ਥੇ।
ਨਾ ਥੀ ਤੇਰੇ ਬਸ ਕੀ ਬਾਤ ਏਹ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਜ਼ੁੰਮਾ ਮਹਿਜ ਫ਼ਰਾਇਜ਼ ਥੇ।
ਜਨਤ ਨਸੀਬ ਤੂੰ ਹੂਆ, ਜੰਨਤ-ਨਸੀਬ ਵੋਹ ਹੂਏ।
ਰਹਿ ਗਈ ਅਬ ਯਾਦ ਬਾਕੀ, ਮਹਿਜ਼ ਕਿੱਸਾ ਗੋ ਹੂਏ।
ਆਪ ਤੋਂ ਹੂਏ ਸੁਰਖਰੂ, ਮਰ ਕਰ, ਔਰ ਜੰਨਤ ਨਸੀਬ ਹੋ ਗਏ।
ਇਧਰ ਹਮ ਹੈਂ ਜੋ ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਮੇਂ ਬਸ ਦਾਇਮੀ ਮਰੀਜ਼ ਹੋ ਗਏ।

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚੋਂ ਹੀ)

ਗੁਰਸਿੱਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਜੋਗ ਪੰਦਰਾ-ਰੋਜ਼ਾ ਪੱਤਰ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਕਾਲੀ ਬਾਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਪੂਸਾ ਰੋਡ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 060 ਫੋਨ : 25862955

ਸਪਤਕ
ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਪਤਕ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਰਥ ਹੈ ਸੱਤ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਪੰਜ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਪਤਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸਪਤਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰ Ranadue ਨੇ ਆਪਣੀ "Hindustandi Music" ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "A Musical Scale is a Collection of such artistic steps, leading from fundamental to its aoctave"

ਇਸ ਸਪਤਕ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਹੱਲ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰ ਸਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹਾ ਕਿ Ranadue ਨੇ "Hindustani Music" ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ "Octave was a mere repetition of the prime"

Octave ਅਰਥਾਤ ਤਾਰ ਸਂ Prime Note ਅਰਥਾਤ ਮੱਧ ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਹੀ repetition ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰ 7 ਹੀ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ "Major Tone" ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਮੱਧ ਸ ਤੋਂ ਤਾਰ ਸਂ ਦੇ ਵਿਚ 6 ਸਵਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਚਕਾਰਲੇ 6 ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਸਵਰ ਜੋੜ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੱਤ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਪਤਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਹਨਾਂ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਰ (ਸਂ) ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਸ਼ਟਕ ਜਾਂ Octave ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ ਰੇ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਵਾਲੇ c, d, e, f, g, a, b, c (ਤਾਰਸਂ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। Soffa ਪੱਧਤੀ ਵਾਲੇ Do, Re, Me, Fa, Sol, La, Se (ਤਾਰ ਸਂ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਪਤਕ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਉੱਚੀ ਜਾਂ ਨੀਵੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 3 ਸਪਤਕ ਮੰਦਰ, ਮੱਧ, ਤਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਪਤਕ ਇਕਦਮ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਮਲੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ। ਸੱਤ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕੋਹਕਾਫ਼ ਪਰਬਤ ਤੇ ਇਕ ਪੰਛੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚੁੰਝ ਵਿਚ 7 ਛੇਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਹਵਾ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ 7 ਛੇਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 7 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਈਆਂ।

ਪੰ. ਦਮੋਦਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈ। ਜਿਵੇਂ ਮੋਰ ਤੋਂ ਸ਼ੜਜ, ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਤੋਂ ਰਿਸ਼ਭ, ਬੱਕਰੇ ਤੋਂ ਗੰਧਾਰ, ਕਾਂ ਤੋਂ ਮਾਧਿਅਮ, ਕੋਇਲ ਤੋਂ ਪੰਚਮ, ਮੇਂਡਕ ਤੋਂ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ।

ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਤ ਦੰਦ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ।

1. ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ :

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਗਵੇਦ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਹੀ ਸਵਰ ਦਾ ਗਾਇਨ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੜੇ ਦਿਲਖਿੱਚਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਤਰਾਵਾਂ 3 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਨ੍ਹਗਵ, ਦੀਰਘ, ਪਲੁੱਤ। ਇਸ ਇਕ ਸਵਰ ਵਾਲੇ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਆਰਚਿਕ ਗਾਇਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਰਿਗਵੇਦ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਦੋ ਸਵਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਸਨੂੰ ਗਾਥਿਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 3 ਹੋ ਗਈ। ਯਜੁਰਵੇਦ ਵਿਚ 3 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਵਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗਾਇਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਾਮਿਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ 3 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਵਰ ਉਦਾਤ, ਅਨੁਦਾਤ ਅਤੇ ਸਵਰਿਤ ਸਨ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਸਵਰ ਹੋਂਦ

ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਚੇ ਸਵਰ ਨੂੰ ਉਦਾਤ, ਨੀਵੇਂ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਤ ਅਤੇ ਸਵਰਿਤ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਸਵਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਵਰਿਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਆਧਾਰ ਸਵਰ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਚਤਰਥ ਸਵਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਵਰ ਗੰਧਾਰ ਤੋਂ ਉਚਾ ਅਤੇ ਮਧਿਅਮ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਪੂਰਵ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਾਮ ਗਾਇਨ ਚਾਰ ਸਵਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਤ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਸਵਰਾਂ ਬਾਰੇ ਲਲਿਤ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧਵਨੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਮਵਿਕ ਦੇ ਸਵਰ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦੇ ਗਂ ਰੇਂ ਸਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗੰਧਾਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕਣ ਰੂਪ ਮਾਧਿਅਮ ਧੁਨੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 3 ਤੋਂ 4 ਹੋ ਗਈ। ਇਸ 4 ਸਵਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਂ ਸਂ ਰੇਂ ਸਂ ਵਾਲੇ ਚਤੁ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਨਾਮ ਸਵਰ ਯੰਤਰ ਪਿਆ।

ਉਤਰ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤਕ 7 ਸਵਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਆਚਾਰਯ ਬ੍ਰਹਸਪਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ 4 ਸਵਰ ਮ ਗ ਰੇ ਸ ਤੋਂ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ (ਮ, ਸ) ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਚੌਥੇ (ਮ, ਸ) ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ, ਪੰਚਮ ਸੰਬੰਧ ਸੀ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਚੌਥਾ, ਪਹਿਲਾ (ਸ, ਮ) ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ, ਮਾਧਿਅਮ ਸੰਬੰਧ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਸਵਰ ਦੀ ਤਾਰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਧੁਨੀ ਤੋਂ ਉਠਦੀ ਹੋਈ ਇਕ ਉਪ ਧੁਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਧੈਵਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਤੀਜੇ ਸਵਰ (ਰੇ) ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਆਰੋਹ ਵੱਲ ਧੈਵਤ ਨਾਲ ਸ਼ੜਜਪੰਚਮ ਸੰਵਾਦ ਸੀ। ਆਰੋਹ ਵੱਲ ਰਿਸ਼ਭ ਧੈਵਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਵਰ ਨਾਲ ਆਰੋਹ ਵੱਲ ਸ਼ੜਜ ਪੰਚਮ ਵਾਲੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਥੇ ਸਵਰ ਨਾਲ ਸ਼ੜਜ ਪੰਚਮ ਭਾਵ ਦੁਆਰਾ ਪੰਚਮ ਸਵਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਾਮ ਗਾਣ ਸਤ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।

Viney Kumar Aggarwal ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗਣਿਤਕਾਰ ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਨੇ 7 ਸਵਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਪਤਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ Cycle of the fifth ਅਨੁਸਾਰ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੰਖਿਆ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਧਾਰ ਸਵਰ ਦੀ ਅੰਦੋਰਨ ਸੰਖਿਆ 240 ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਵੇ ਸਵਰ ਪੰਚਮ ਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੰਖਿਆ ਕੱਢ ਲਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਰ ਸਂ ਨਾਲ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਪੰਚਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਤਾਰ ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੰਖਿਆ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਮਧਿਅਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲਈ।

Chines Music ਵਿਚ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪਾਇਥਾਗੋਰਸ ਦੇ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਧਿਅਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ Cycle of the fifth ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸਪਤਕ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ Italian Musician Brazalmo ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਪਤਕ ਨੂੰ The father of Modern Scale ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਤਰ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ 7 ਸਵਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਨਾਰਦ ਨੇ 7 ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

ਮਂ ਗਂ ਰੇਂ ਸਂ ਨੀਂ ਧ ਪ

ਸਵਰਿਤ ਉਦਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਰਿਤ ਉਦਾਤ ਅਨੁਦਾਤ ਸਵਰਿਤ। ਉਦਾਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ, ਸੰਧਾਰ, ਅਨੁਦਾਤ, ਰਿਯਭ

ਮਂ, ਗਂ, ਰੇਂ, ਸਂ, ਨੀ, ਧ, ਪ

ਭਰਤ ਕਾਲ :

ਸੱਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤਾਂ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਵੀ ਜੁੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ।

ਪੰ. ਉਂਕਾਰ ਨਾਥਾ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ

THE SIKH REVIEW
(A Monthly Magazine)

116, Karnani Mansion
25-A, Park Street, Kolkata

ਵਿਚ 7 ਸਵਰਾਂ ਲਈ ਯਮ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਸਪਤਯਮਾਨਤਗਨੀ ਜਾਂ ਸਪਤ ਸਵਰਾਂ ਯਮਸਤੇ ਆਦਿ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕੋਮਲ, ਤੀਵਰ, ਵਿਕਰਿਤ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਮ੍ਰਦਤੱਵ ਅਤੇ ਤੀਕਸ਼ਨਾਤਵ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਭਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ 7 ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਮਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਸਾਮ-ਵੈਦਿਕ ਸੱਤ ਸਵਰ ਹੀ ਭਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤ 22 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਤੇ 4,3,2,4,4,3,2 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ। ਭਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਗ੍ਰਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ 7 ਜਾਤੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਰਤ ਨੇ ਅੰਤਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਕਾਕਲੀ ਨਿਸ਼ਾਦ 2 ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਰਿਤ ਸੰਗਿਆ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਵਰ ਕਿਹਾ।

ਭਰਤ ਨੇ 4,3,2,4,4,3,2 ਅਤੇ 4,3,2,4,3,4,2 ਸ਼ਰੁਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਸ਼ੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਮਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮ ਮੰਨੇ। ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਅਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਦੋ ਗ੍ਰਾਮ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕਮੀ ਭਰਤ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਮੁਰਛਨਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। 2 ਗ੍ਰਾਮਾਂ ਤੋਂ 14 ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਅੱਗੋਂ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ 56 ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਭੇਦ ਬਣੇ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਰਤ ਨੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ-ਵਾਦੀ, ਸੰਵਾਦੀ, ਵਿਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦੀ। ਇਕ ਅਤੇ ਦੋ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਵਿਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਅਨੁਵਾਦੀ ਹਨ। ਭਰਤ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਉਹ ਹੀ ਸਥਾਨ ਸੀ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਥਾਟ ਤੋਂ ਰਾਗ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਰਾਗ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਥਾਟ, ਸੰਵਾਦ, ਵਾਦੀ, ਸੰਵਾਦੀ ਆਦਿ ਹਨ, ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਤੀ ਭੇਦ ਮੂਰਛਨਾ, ਗ੍ਰਹਿ, ਅੰਸ਼, ਨਿਆਸ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਸਵਰ ਤੋਂ ਜਾਤੀ ਗਾਇਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੰਸ਼ ਸਵਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਵਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਿਆਸ ਸਵਰ ਤੇ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੂਰਛਨਾ ਤੋਂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਭਰਤ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਵਰ ਅੰਤਿਮ ਸੂਚੀ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਮਤੰਗ ਕਾਲ

ਮਤੰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬ੍ਰਿਹਦਦੇਸੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਭਰਤ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਹੀ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਭਰਤ ਵਾਂਗ ਸੱਤ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਦੋ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਨੇ ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਵਿਚ 12 ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਮੰਦਰ ਅਤੇ 2 ਤਾਰ ਦੇ ਸਵਰ ਵਰਤੇ ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੀ 12 ਸਵਰਾਂ ਵਾਲੀ ਮੂਰਛਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਵਾਦਨ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗ ਦੀ ਵਿਵੇਦਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਰਤ ਆਦਿ ਨੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮਤੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਮੱਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸ਼ਾਰੰਗਵੇਦ ਕਾਲ :

Communication Centre
Formal Restaurants
Exhibition Rooms
Accommodation
Informal Eating
Tours & Travels
Conferencing
Floral Shop

THE AROMA

Premium Event Centre
Millennium Centre
Deliberations
Abhinandan
Exporama
Mind Set
Art Craft

Sector: 22 - C, Chandigarh,
Ph.: 2700045-48 **Fax :** 0172-2700051
E-mail : hotelaroma@glide.net.in
Website : www.hotelaroma.com

ਵਿਕਰਿਤ ਸੰਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰੰਗਵੇਦ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਕਾਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੰਗਵੇਦ ਨੇ 7 ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ 12 ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਮੰਨੇ। ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰ ਤਾਂ ਉਹੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ:

1. ਕੌਸ਼ਿਕ ਨਿਸ਼ਾਦ : ਜਦੋਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰੁਤੀ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

2. ਕਾਕਲੀ ਨਿਸ਼ਾਦ : ਜਦੋਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸ਼ਰੁਤੀ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

3. ਚਉਤ ਸ਼ੜਜ : ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ੜਜ।

4. ਅਚਉਤ ਸ਼ੜਜ : ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕੇਵਲ ਘੇਰਾ ਘਟ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਕਰਿਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀਆਂ 2 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈਆਂ।

5. ਚਤੁ-ਸ਼ਰੁਤੀਕ ਰਿਸ਼ਭ : ਰਿਸ਼ਭ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ੜਜ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਵਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਰਿਸ਼ਭ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ।

6. ਸਾਧਾਰਨ ਗੰਧਾਰ : ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਉਚਾ ਗੰਧਾਰ

7. ਅੰਤਰ ਗੰਧਾਰ : ਦੋ ਸ਼ਰੁਤੀ ਉਚਾ ਗੰਧਾਰ

8. ਚਉਤ ਮਾਧਿਅਮ : ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਨੀਵਾਂ ਮਾਧਿਅਮ।

9. ਅਚਉਤ ਮਾਧਿਅਮ : ਜਦੋਂ ਗੰਧਾਰ ਦੋ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਿਕਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

10. ਤ੍ਰੀ-ਸ਼ਰੁਤੀਕ ਪੰਚਮ : ਮਾਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ

11. ਕੌਸ਼ਿਕ ਪੰਚਮ : ਜਦੋਂ ਮਾਧਿਅਮ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਪੰਚਮ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

12. ਚਤੁਸ਼ਰੁਤੀਕ ਪੈਵਤ : ਜਦੋਂ ਪੰਚਮ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਇਕ ਸ਼ਰੁਤੀ ਧੈਵਤ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕਰਿਤ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਰੰਗਵੇਦ ਸਮੇਂ ਮੂਰਛਨਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ। ਜਿੱਥੇ ਭਰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੂਰਛਨਾ ਦਾ ਆਰੰਭਿਕ ਸਵਰ ਹੀ ਬਦਲਦਾ ਸੀ, ਸੰਗਿਆ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਦਲਦਾ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਮੂਰਛਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਰੰਗਵੇਦ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ, ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਭਰਤ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮਿਕ, ਤ੍ਰੀ-ਸ਼ਹੁਤੀਕ ਪੰਚਮ ਨੂੰ ਸ਼ੜਜ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹੀ ਮਾਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮਿਕ ਪੰਚਮ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਤੀਵਰ ਮਧਿਅਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰਾਮ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਫਿਰ ਰਾਗ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

2. ਮੱਧ ਕਾਲ : ਸਪਤਕ ਦਾ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਉਤਰੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਅਰੂਬਲ, ਨੋਚਨ, ਹਿਰਦੇਨਾਰਾਇਣ ਦੇਵ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਚਨ : 15ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਪੂਰਵ ਅਰਧ ਵਿਚ (1401 ਈ: ਦੇ ਲਗਭਗ) ਰਾਗ ਤਰੰਗਨੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ 7 ਸਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ 4,3,2,4,4,3,2 ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਸਵਰ ਆਪਣੀ ਅੰਤਮ ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੇ ਤੀਵਰ ਨਿਸ਼ਾਦ, ਦੂਜੀ ਤੇ ਤੀਵਰਤਾਰ ਜਾਂ ਕਾਕਲੀ ਨਿਯਾਦ, ਤੀਜੀ ਤੇ ਤੀਵਰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਦ, ਚੌਥੀ ਤੇ ਸ਼ੜਜ, ਛੇਵੀਂ ਤੇ ਕੋਮਲ ਰਿਸ਼ਭ, ਸਤਵੀਂ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਿਸ਼ਭ, 9ਵੀਂ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਗੰਧਾਰ, 10ਵੀਂ ਤੇ ਤੀਵਰ ਗੰਧਾਰ, 11ਵੀਂ ਤੇ ਤੀਵਰਤਰ ਗੰਧਾਰ, 12ਵੀਂ ਤੇ ਤੀਵਰਤਮ ਗੰਧਾਰ, 15ਵੀਂ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮਾਧਿਅਮ ਜਾਂ ਅਤਿ ਤੀਵਰਤਮ ਗੰਧਾਰ, 14ਵੀਂ ਤੇ ਤੀਵਰ ਮਾਧਿਅਮ, 15ਵੀਂ ਤੇ ਤੀਵਰਤਰ ਮਾਧਿਅਮ, 17ਵੀਂ ਤੇ ਪੰਚਮ, 20ਵੀਂ ਤੇ ਧੈਵਤ ਅਤੇ 22ਵੀਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਭਰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਹੋਬਲ :

17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਹੋਬਲ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਪਾਰੀਜਾਤ ਅਤੇ ਰਾਗ ਤੱਤਵ ਵਿਬੋਧ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ 12 ਮੁੱਖ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਹਨ, 7 ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਪੰਜ ਵਿਕਰਿਤ। ਇਹਨਾਂ ਸਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਕੀ 10 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ

ਹੈ। ਇਹਨੈ ਨੇ 22 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਵਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀਗਣੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੱਤ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਦੇ 2-2 ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਆਹੋਬਲ ਨੇ 7 ਸ਼ੁੱਧ, 8 ਕੋਮਲ, 14 ਤੀਵਰ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ 22 ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ 22 ਹੀ ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਗੀਤ ਪਾਰੀਜਾਤ ਵਿਚ ਅਹੋਬਲ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 22 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਤੇ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੀਣਾ ਦੀ ਤਾਰ ਤੇ 7 ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ 5 ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਹੋਬਲ ਨੇ ਹੀ ਗਣਿਤ ਦੁਆਰਾ ਵੀਣਾ ਦੀ ਤਾਰ ਤੇ ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜੇ ਆਹੋਬਲ ਨੇ 29 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਵੀਣਾ ਦੀ ਤਾਰ ਤੇ 12 ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਹੋਬਲ ਆਦਿ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਸਪਤਕ ਆਧੁਨਿਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਹੈ।

ਅਹੋਬਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਰਾਗ-ਰਾਗਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਪੰ: ਦਮੋਦਰ ਨੇ ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ।

ਅਹੋਬਲ ਦੇ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਦੀ ਵਿਕਰਿਤ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਭਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ ਪੰਚਮ ਭਾਵ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਹੋਬਲ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਨੇ ਵੀ ਅਨੁਕਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਮ ਤੇ ਮ ਦੇ ਸਵਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ, ਪੰਚਮ ਦਾ ਉਲੇਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ ਅਤੇ ਮ ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ-ਪੰਚਮ ਭਾਵ ਦੇ ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗ੍ਰਾਮ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ 7 ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਸਪਤਕ ਕਿਉਂਕਿ 8ਵੇਂ ਸਵਰ ਤਾਰ ਸਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮ, ਸ ਵਿਚ ਸ਼ੜਜ-ਪੰਜਮ ਸੰਵਾਦ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਨੇ ਵੀ ਅਹੋਬਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀਣਾ ਦੀ ਤਾਰ ਤੇ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਧਿਕ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

3. ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ

ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸਵਰਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਖਰਜ ਤੇ ਸ਼ੜਜ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਗਾਇਨ ਜਾਂ ਵਾਦਨ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਵਰਿਤ ਦੀ ਸੰਗਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਵਰਿਤ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਉਸ ਸਵਰ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਸਵਰ ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਨ ਵਾਦਨ ਵਿਚ ਤਬਲਾ ਵੀ ਮੁੱਖ ਸਵਰ ਤੇ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਵਰਿਤ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ੁੱਧ ਸਪਤਕ ਬਿਲਾਵਲ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਆਰੰਭਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਲਾਵਲ ਦੇ ਸਵਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ 7 ਸ਼ੁੱਧ, 5 ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।ਪਰ ਵਿਕਰਿਤ ਸਵਰ ਕੋਮਲ, ਰੇ, ਗੁ ਮੇ, ਧੁ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨ੍ਹੀ ਹਨ।ਅੱਜਕੱਲ ਸਵਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਸਪਤਕ ਨੂੰ ਕਈ ਲੋਕ ਸਾਮਗਾਨ ਦੇ ਸਪਤਕ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਮਗਾਨ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਭਰਤ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗ੍ਰਾਮ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗ੍ਰਾਮ ਹੈ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਿਲਾਵਲ ਦੇ ਸਵਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਆਧਾਰ ਗ੍ਰਾਮੀਯ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਇਹ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਿਲਾਵਲ ਸਪਤਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਰਤ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪ ਹਨ। ਭਰਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਮ ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸਵਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸ਼ਰੁਤੀ ਕ੍ਰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰੁਤੀ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਲਾਵਲ ਸਪਤਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਰਤ ਦੇ ਸਵਰ ਅਵਰੋਹੀ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਵਰ ਆਰੋਹੀ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲਾਵਲ ਥਾਟ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਭਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਪਤਕ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤਸਾਰ ਨਾਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਲਾਵਲ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗ੍ਰਾਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਜ਼ਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਬਿਲਾਵਲੁ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਥਾਟ ਮੰਨਿਆ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰ ਸਪਤਕ : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਵਰ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰ ਵਿਵਸਥਾ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਵਰ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀਣਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸੀ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰ ਵਿਵਸਥਾ ਤਾਨਪੁਰੇ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ ਜੋ 7 ਸਵਰਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰ ਸਪਤਕ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ ਬਿਲਾਵਲ ਥਾਟ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਥਾਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ 10 ਥਾਟਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਆਹੋਬਲ ਆਦਿ ਦੀ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਧਾਰਾ ਵੀ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਆਹੋਬਲ ਆਦਿ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਮੇਲ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਫੀ ਥਾਟ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬਿਲਾਵਲ ਥਾਟ ਸ਼ੁੱਧ ਮੇਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਪਤਕ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਚਾਲਿਕ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅੱਜ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰ ਸਪਤਕ ਬਿਲਾਵਲੁ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ 7 ਸ਼ੁੱਧ ਸਵਰਾਂ ਸ ਰੇ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 22 ਸ਼ਰੁਤੀਆਂ 1,5,8,10,14, 18,21 ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਵਰਿਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਗਾਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕੰਠ ਧ੍ਵਨੀ ਦੀ ਤਾਰਤਾ ਮੁਤਾਬਕ ਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਵਰ ਸੰਵਾਦ ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ੜਜ, ਮਧਿਅਮ ਗ੍ਰਾਮਿਕ ਸਵਰ ਸਪਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੰਤ੍ਰਕਾਰ ਤੰਤ੍ਰਵਾਦ ਦੇ ਤਾਰ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ੜਜ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਮਾਧਿਅਮ ਭਾਵ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਸੁਰ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਭਾਵ ਸ ਸਵਰ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

3510, ਸੈਕਟਰ 38-ਡੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ ॥

In Saawan, be happy, O my mind. The rainy season has come, and the clouds have burst into showers.

ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ ॥

My mind and body are pleased by my Lord, but my Beloved has gone away.

ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ ॥

My Beloved has not come home, and I am dying of the sorrow of separation. The lightning flashes, and I am scared.

ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ ॥

My bed is lonely, and I am suffering in agony. I am dying in pain, O my mother!

ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ ॥

Tell me - without the Lord, how can I sleep, or feel hungry? My clothes give no comfort to my body.

ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ ॥੯॥

O Nanak, she alone is a happy soul-bride, who merges in the Being of her Beloved Husband Lord. ||9||

ਪੰਨਾ 1108

With best compliments from a wellwisher

Sikh-Sacred Music: An Introduction:

(Dr.Kanwaljit Singh)

The Sikh sacred music popularly known as Gurmat Sangeet was introduced by the founder of the Sikh religion Guru Nanak Dev Ji (1469-1539). To spread Divine Message amongst general masses he travelled vastly and delivered the Message in a poetical format, singing hymns with the melodious tone of Firandya Rabab played by Bhaa-ee Mardana jee, the companion. Guru Nanak Dev jI chose suitable elements of Indian Music tradition to boost the essence of Divine Words (Dhur Kee BaNee). He used raga to convey the inner meaning of Gurbani, but not to show the abilities and expertise in music. He used the elements of music as a mean to reach the heart & soul of the audience (Saadh-Sangat). Guru Nanak Dev Jee addressed all sections of the people. He used both classical & folk singing & poetic styles. The Successors Sikh Guru's followed the same patron and propagated the same tradition of Shabad Kirtan known as Gurmat Sangeet, The Sikh Sacred Music. The tradition used the power of music as the means of attaining the state of communion (spiritual union) with God (Akal-Purakh).

The term Gurmat Sangeet derivates from Punjabi language as a combination of three words Guru + Mat +Sangeet. Guru is the Devine Words included in Sri Guru Granth Sahib. The tenth Sikh Guru Gobind Singh Jee asked the followers (Sikh-Sangat) to worship and abide by the teaching therein, in the Grantha as living Guru. Mat is the teachings and concepts therein Sri Guru Granth Sahib delivered by the Sikh Gurus for the betterment of the Society and spiritual uplift of the individual to attain the ultimate status. Sangeet (music) stands for the power of music to influence the mind and soul of the listener.

The Sikh Gurus has recognized the power and effect of music on the listener and thus prescribed ragas as evident from the index (Tatkara) of Sri Guru Granth Sahib, the holy book of the Sikhs. Only the best suitable melodies to boost the Divine flavor of Gurbani are used from the contemporary Indian music tradition. The ragas like Bhairvi, Peeloo, Paharhi etc. known for their volatile & frolicsome arena. The Sikh Sacred music is designed by the Sikh Gurus

for spiritual gain and attainment communion with All Mighty (Sarav Shaktimaan) in the state of humility, benignity & mildness. The ragas used in Sri Guru Granth Sahib (Nirdharit ragas) are capable to construct and maintain the inner meaning and essence of Ideas indoctrinated in the Shabad.

The reference of raga, the Author of the Shabad, Singing/poetic style and Ghar depicted as the heading in Sri Guru Granth Sahib is the basis to construct the musicological system of Gurmat Sangeet (the Sikh Sacred Music). Singing of hymns (Shabad BaaNee) within the doctrine and framework of prescribed ragas, singing styles, occasion and tradition enhances the understanding of Divine Message clearly and instantly. Correct pronunciation and intonation of Gurbani is essential to get the audience understand, the gist of Gurbani teachings. The salient feacutes and working of Nirdharit ragas (melodius) is evident from the following Gur-Furmaan (abstracts from BaaNee) included in Sri Guru Granth Sahib.

Sabnaa RaagaaN Vich So Bhalaa Bhaa-ee Jit Vasay-aa Man Aa-ay.
Raag Naad Sabh Sach Hai
Keemat Kahee Na Jaa-ay
(S.G.G.S.p.1423)

The raga helping to keep the ever refreshing memory of the true name of the Lord is incalculable and precious.

Dhan Su Raag Surangrhay
Aalaapat Sabh Tikh Jaa-ay.
(S.G.G.S.p.958)

The ragas quenching and extinguishing the thirst are blessed and beautiful.

GuN Gobind Gaavhu Sab Har Jan
Raag Ratan Rasnaa Aalaap.
(S.G.G.S.p.821)

The raga is as precious as Rattan (Dimond etc.) to help the tongue to sing the glorious of the Lord.

Importance of Music: Sri Guru Granth Sahib is the holy scripture of Sikh faith consisting shabad (hymns) uttered by the Sikh Gurus (Guru Naanak Dev, Guru Angad Dev, Guru Amardaas, Guru Raamdaas, Guru Arjan Dev & Guru Tayg Bahaadar Sahib) and 34 saints and seers from different sections of the society. With the exception of Japji Sahib and Baanee included under the title “Slok vaaraan tay vadheek” the titles of all hymns (shabads) are inscribed with Prescribed Ragas, Singing and Poetic styles to provide musicological basis for Gurmat Sangeet. Sri Guru Arjan Dev, the fifth Sikh Guru compiled the first edition of Adi Granth in 1604 and incorporated Raga Power to the hymns included therein keeping in view the taste, essence and use of the raga.

Ragas prescribed in Sri Guru Granth Sahib and their Moods: There is not a specific prescription about the relationship of all prescribed ragas in Sri Guru Granth Sahib with

human mood but the Mood of some ragas is defined in Gurbani.

Raagaa Vich Sreeraag hai Jay Sach Dharay Pi-aar.

Sadaa Har Sach Man Vasai Nihchal Mat Apaar.

(S.G.G.S. p. 83)

Sri raga is the best melody as it inspire to enshrine love for the God. It provides with understanding the stable and steady remembrance of the True Name (Akal-Purakh Waheguru).

Gaurhhee Raag Sulakhanee Jay Khasmay Chit Karay.

BhaaNay Chalai Satguroo Kai Aisaa Sigaar Karay.

(S.G.G.S.p.311)

Gaurhi raga is propitious, if it leads us to the remembrance of All Mighty. One should behave in accordance with the will of the Master to decorate our life and heavenly abode.

Goojree Jaat Gavaar Jaa Sahu Paa-ay Aapnee.

Gur Kai Sabad Vichaar Andin Har Jap Japnaa.

(S.G.G.S.p.516)

It is believed that Raga Goojree is derived from the melody of folk music tradition of the Gujjars, the milk man's. Instancing the low status of a milk maid, the Guru Amardass jee says with the attainment and chants of Lord's name (Guru's Shabad) continuously day & night the status can be uplifted and become honorable.

Sabad Ratay Wadhans Hai Sach Naam Urdhaar.

Sach Sangrah Sad Sach Rahah Sachai Naam Pi-aar.

(S.G.G.S. p. 585)

The comparison of raga Wadhans is being done with Swan (a bird) imbued with the true and lovingly Divine Word, enshrined in the heart permanently.

Bilaaval Tab Hee Keejee-ai Jab Mukh Hovay Raam

Raag Naad Sabad Sohney Jaa Laagay Sahaj Dhi-aan.

(S.G.G.S. p. 849)

Bilaval should be sung with the yearning and desire to chant the Divine Word. All such ragas are beautiful which maintain & sustain the continuous and stable memory of the Lord.

Raamkalee Raam Man Vasi-aa Taa Banay-aa Sigaar.

Gur Kai Sabad Kamal Bigsay-aa Taa Saupay-aa Bhagat Bhandaar.

(S.G.G.S. p. 950)

The Divine Word is enshrined in my mind by chanting Raamkalee and I am embellished blessed with treasure of devotional worship.

Kedaaraa Raagaa Vich JaaNee-ai Bhaaee Sabaday karay Pi-aar.

Satsangat Sio Mildo Rahlay Sachay Dharay Piaar.

(S.G.G.S.p. 1087)

Kaydaaraa Raga is known for its decency. It boosts the longing for the Shabad. The company of Saints and Sangat develops the belongingness for the Divine Word.

Sorathh Sadaa Suhaava Nee
Jay sachaa Man Ho-ay.
(S.G.G.S. p. 642)

If the mind is not occupying duality of thoughts, raga Sorathh is always beautiful. It brings True Lord to dwell in the mind of the soul-bride.

Basant Charhhay-aa Phoolee Banraa-ay. (S.G.G.S. p. 1176)

The season of spring has come. Plants and trees are full of blossom.

Malaar Seetal Raag Hai
Har Dhi-aa-ee-ai Saant Ho-ay.
(S.G.G.S. p. 1283)

Malaar (Malhaar) is a calming and soothing melody. It gives tranquility and peace to the enshrined Divine Word.

There are 31 Nirdharit ragas included in Sri Guru Granth Sahib. In tradition some of the scholars and kirtankaars advocate the following connections between Ragas and feelings established by the time in kirtan performances. Siree - satisfaction and balance, Maajh loss and beautification, Gaurhee seriousness, Aasaa - making effort, Goojree - satisfaction, softness of heart, sadness, Dayv-gandhaaree - softness, Bihaagrhaa beautification, Wadhans - vairaag, Sorathh motivation, Dhanaasree inspiration and motivation, Jaitsree softness, satisfaction and sadness, Todee - communicating many feelings, Bairaarhhee sadness and bhakti. Tilang - beautification and yearning, Soohee - joy and separation, Bilaaval happiness, Gaund - strangeness, surprise and beauty, Raamkalee calmness, Nat Naaraayan happiness, Maaleegaurhhaa happiness, Maaroo - giving up of cowardice, Tukhaaree beautification, Kaydaaraa - love and beautification, Bhairon - seriousness, stability of mind, Basant happiness, Saarang/Saarag sadness, Malaar/Malhaar separation, loss as well as Anand, KaanHrhhaa - Bhakti and seriousness, Kalyaan - Bhakti, Parbhaatee - Bhaktee and seriousness, Jaijaavantee vairaag.

The Sikh Sacred music is the music tradition evolved and propagated by the Sikh Guru's to spread Divine Word (Dhur Kee BaaNee) and truth of the Universe. It is designed to create spiritual arena for the devotee. All rituals and celebrations of the Sikh way of life are attached with this music popularly known as Gurmat Sangeet in the form of Shabad Keertan presentations.

Department of Gurmat Sangeet
Punjabi University, Patiala
Mobile : 9815372017

Now you can read Amrit Kirtan
& Download Kirtan of Dr. Jagir Singh from
www.amritkirtan.com

Send this information to your friends

ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ (ਨਾਇਕੀ ਕਾਨੜਾ),

ਝਪਤਾਲ (ਮੱਧਯ ਲਯ)

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਵਾਦੀ-ਮ ਠਾਟ-ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ-ਜਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ।

ਸੰਵਾਦੀ-ਸ ਜਾਤੀ-ਖਾਡਵ-ਖਾਡਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਤੇ ਰ ਪਾ ਦੀ ਸੁਰ-ਸੰਗਤੀ

ਮ ਮ ਪ
ਆਰੋਹ-ਸ, ਰ, ਪ, ਗੁ, ਮ, ਰ ਸ, ਮ, ਪ, ਨੁ, ਪ ਨ, ਸਂ।

ਪ ਮ ਮ
ਅਵਰੋਹ-ਸਂ, ਨੁ ਪ, ਨੁ ਮ ਪ ਗੁ-ਗੁ ਮ, ਰ, ਸ।

ਮ ਪ ਮ ਮ
ਪਕੜ-ਸ, ਰ, ਪ, ਨੁਪ, ਗੁ-ਗੁਮ, ਰਸਰ, ਸ।

ਅਸਥਾਈ									
×		੨			੦		੩		
					ਮ				
ਸ	ਸ	ਰ	–	ਪ	ਗੂ	ਮ	ਰ	–	ਸ
ਕੁ	ਚਿ	ਲ		ਕ	ਠੋ	s	s	s	ਰ
ਰ	ਸ	ਨ਼	–	ਪ਼	ਨ਼	ਨ਼	ਸ	–	ਸ
ਕ	ਪ	ਟ			ਕਾ	s	ਮੀ	s	s
ਸ	ਸ	ਮ	–	ਮ	ਪ	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਪ
ਜਿਉ		ਜਾ			ਨ	ਹਿ	ਤਿਉ		
		ਪ			ਮ				
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	–	–
ਤਾ		ਰਿ		ਸੁ	ਆ		ਮੀ		
ਅੰਤਰਾ									
		ਪ			ਸਂ				
ਮ	ਮ	ਨੁ	–	ਪ	ਨ	ਨ	ਸਂ	–	ਸਂ
ਤ੍ਰ		ਸ		ਮ	ਰ		ਥੁ		
ਨ					ਮਂ				
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	–	ਰਂ	ਗੂਂ	ਮਂ	ਰਂ	–	ਸਂ
ਸ		ਰ		ਨਿ	ਜੋ		ਗੁ		
ਪ		ਸਂ			ਸਂ		ਪ		
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁ	–	ਪ
ਤੂ		ਰਾ			ਖ	ਹਿ	ਅ	ਪ	ਨੀ
		ਪ			ਮ				
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	–	–
ਕ		ਲ			ਧਾ		ਰਿ		
ਸੰਚਾਰੀ									
ਸ	ਸ	ਮ	–	ਮ	ਪ	ਪ	ਪ	–	ਪ
ਜਾ		ਪ			ਤਾ		ਪ		
ਮ	ਮ	ਨੁ	–	ਨੁ	ਮ	ਮ	ਪ	–	ਪ
ਨੇ	ਮ	ਸੁ		ਚਿ	ਸੰ		ਜ		ਮ
ਮ									
ਗੁ	ਗੁ	ਮ	–	ਮ	ਰ	ਰ	ਸ	–	–
ਨਾ		ਹੀ			ਇ		ਨ		
ਨ਼					ਮ				
ਸ	ਸ	ਰ	–	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	–	–
ਬਿ	ਧੇ	ਛੁ		ਟ	ਕਾ		ਰ		

ਅਭੋਗ

ਪ	ਪ	ਮ	ਨੁ	ਪ	ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	–	ਸਂ
ਗ		ਰ		ਤ	ਘੋ		ਰ		
					ਮਂ				
ਸਂ	ਸਂ	ਰਂ	–	ਪਂ	ਗੁਂ	ਮਂ	ਰਂ	–	ਸਂ
ਅੰ	ਧ	ਤੇ			ਕਾ		ਢਹੁ		
ਪ		ਸਂ			ਸਂ		ਪ		
ਮ	ਪ	ਨ	ਸਂ	ਰਂ	ਨ	ਸਂ	ਨੁ	–	ਪ
ਪ੍ਰ		ਭ			ਨਾ		ਨ		ਕ
		ਪ			ਮ				
ਸਂ	ਸਂ	ਨੁ	ਪ	ਪ	ਗੁ	ਗੁ	ਮ	–	–
ਨ	ਦ	ਰਿ		ਨਿ	ਹਾ		ਰਿ		

ਮੋਬਾਇਲ : 09316136268

APPEAL

HELP NEEDY

SHARE THE BLESSINGS

HELP NEEDY

OUR MISSION : TO PROVIDE

- Medical
- Educational
- Vocational
- Community Welfare Services in Deep Rural - Remote Hilly Areas

YOUR NOBLE GESTURES ENABLED US TO CONTINUE SEWAS

for the last fifteen years

AN ISO 9001 - 2000 CERT. TRUST

SEWAKS' Charitable Trust (Regd.)

Regd. Office : SCO 1104 - 05, First Floor, Sector 22-B, Chandigarh-160 022

Tele : 93161-36238, 98786-36268, 98141-01806

E-mail : sewaks@sewaks-helpneedy.com, website : www.sewaks-helpneedy.com

B.O. : 2477, 15TH LANE, DASMESH NAGAR, GILL ROAD, LUDHIANA PH.: 2490820, MOB.: 98156-18154

TRUST CENTRE HARYANA : Sewaks' Sewa Centre, Lal Kothi, Village Behlon, Morni Hills, Panchkula

TRUST CENTRE PUNJAB : Medical Sewa Centre, Village Jhanjeri, P.O. Landran, Tehsil Kharar, Distt. S.A.S Nagar

ASSOCIATES : Gurmat Parsar Medical Sewa Centre, Mundi Kharar, Distt. S.A.S Nagar (Punjab)

ASSIST-HELP : Like minded Charitable Institutes having similar Aims & Objects

IN THE SERVICE OF HUMANITY, SINCE 1994

ਅੰਗ ੧੩੦੧

ang 1301

Page 1301

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥

kaanurraa mehulaa 5

Kaanraa, Fifth Mehl:

ਕੁਚਿਲ ਕਠੋਰ ਕਪਟ ਕਾਮੀ ॥

kuchil kuthor kuputt kaamee

I am filthy, hard-hearted, deceitful and obsessed with sexual desire.

ਜਿਉ ਜਾਨਹਿ ਤਿਉ ਤਾਰਿ ਸੁਆਮੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

jio jaanehi thio thaar suaamee

Please carry me across, as You wish, O my Lord and Master. ||1||Pause||

ਤੂ ਸਮਰਥੁ ਸਰਨਿ ਜੋਗੁ ਤੂ ਰਾਖਹਿ ਅਪਨੀ ਕਲ ਧਾਰਿ ॥੧॥

thoo sumuruth suran jog thoo raakhehi apunee kul dhaar

You are All-powerful and Potent to grant Sanctuary. Exerting Your Power, You protect us. ||1||

ਜਾਪ ਤਾਪ ਨੇਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ ਨਾਹੀ ਇਨ ਬਿਧੇ ਛੁਟਕਾਰ ॥

jaap thaap naem such sunjum naahee ein bidhae shuttukaar

Chanting and deep meditation, penance and austere self-discipline, fasting and purification - salvation does not come by any of these means.

ਗਰਤ ਘੋਰ ਅੰਧ ਤੇ ਕਾਢਹੁ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਰਿ ॥੨॥੮॥੧੯॥

guruth ghor andh thae kaatuhu prubh naanuk nudhar nihaar

Please lift me up and out of this deep, dark ditch; O God, please bless Nanak with Your Glance of Grace. ||2||8||19||

Search for Happiness

Sumeet Kaur

Today's World is busy. Full of Husle, bustle and enormous activities, that people are just running about chasing happiness. No one wants sorrow misery but only happiness. But why do we face sorrow, pain and other emotions? Does man try to understand the root cause behind it.

The root cause behind all our sorrow is ignorance, so unless man fights ignorance, he can never be happy. So how can we fight ignorance? By getting knowledge. True knowledge & what is meant by true knowledge?

Knowledge that inspires windom is true knowledge.

So to get that true knowledge we need to know about God. As Japji Sahib says, God is one. He is true, the creator, has no fear, enemies, all pervading, infinite in knowledge, power, strength, bliss and creation.

There are certain universal laws of nature applicable for all persons. Man performs actions at 3 levels. Throught, speech & deed. The good or bad actions will create a reaction from God or cosmic forcely Electricity. If we are careful with it, we will be blessed & if not we will be cursed resulting in sorrow.

Our body is a wonderful tape-recording machine. All good or bad actions performed are recorded in our sub-conscious mind. All our thoughts, feelings, desires, hopes, fear, ideas, jealously, and many other feelings are recorded & its a fact that none of the above can be erased so there is a log of accumulation going on.

All good actions or bad actions done by man also are accumulated. as Paapa or Punya. All good or bad actions performed by man will bear results sooner or later so root cause of happiness & sorrow in mans life is the accumulated paapa or punya done by hi. So when we harass others we are doign paap & when we help others, it is punya. Wehn we remember God, we doing punya & vice versa.

Today Man does not use his intllect for good purposes & becomes a victim of his own bad & evil throughs. If we use our intelligence carefully, we can be joyful a happy & vice- versa. Those who are always anxious, worry, jealous, critisize, abuse others commit paapa at level of speech.

The way we think, our thoughts are so very invisble but shapes a mans visilble world. Man is always thinking. He is either good or bad thoughts, we give positive impact on our action and our relationships Negative thoughts give rise to pride anger, fear, envy & brings many physical ailments. All these negativities take us away from God.

So to be close to God, we should think good. Wishing good things for all the people in the world so when we have good thoughts, we will be automatically full gratitude & close to God. It does not need any special time & efforts. We only hagve to recute a player which is also in our Ardaas. It is SARBAT DA BHALA

Let all be blessed with health, wealth, money, harmony, peace, happyiness, wisdom, gods love grace and devotion. So, Alter your thoughts & fill your mind with the above mantra & see the magic, it creates your life.

You have to do it to experience it.

Row House-4, Konark Pooram, Kondhwa, Pune -48
Mobile : 098220-33098

PAGE SPONSORED BY : AHUJA FAMILY
C-353, Defence Colony New Delhi 110 024

Postal Regd. No. G/CDH/0045/2009-10 RNI Regd. No. 46788/89 ISSN 0972-2335